

Uit de oude doos

W.H. van Dobben

In de tijd, waarin mijn studie biologie begon (1925, de zelfde jaargang als Frans Makkink en Niko Tinbergen) hadden de academische biologen geen hoge dunk van vogelkundig veldwerk. Dat kwam - zo meende men - het peil van hobbyïsme niet te boven. Studenten werden in het geheel niet aangemoedigd in de richting van vogelstudie. De vogelliefhebbers onder hen richtten zich op het herkennen van soorten en ook op vogelfotografie.

Ze werkten ook wel mee aan faunistisch onderzoek. Zo deden wij mee aan het Zuiderzee-onderzoek, dat werd georganiseerd door dr. C.G.B. ten Kate, leraar biologie (later rector) van het gymnasium in Kampen. Toen het besluit was gevallen, om de Zuiderzee af te sluiten, stelde de Nederlandsche Dierkundige Vereniging een commissie in om de oude binnenzee te inventariseren, om de te verwachten veranderingen te kunnen volgen. Dat werd uiteraard voornamelijk hydrobiologisch onderzoek. Ook dit was vrijwilligerswerk. Het resulteerde wel in een samenvatting door H.C. Redeke, die tot vele jaren daarna toonaangevend was in het brakwateronderzoek. Ten Kate wilde dit aanvullen met onderzoek over het voorkomen van broedvogels en trekkers in het Zuiderzeegebied. Zelf had hij al een belangrijke vondst gedaan door vast te stellen, dat de zwanen, die in het winterhalfjaar in grote aantallen voorkwamen in de brakwaterzone langs het Kampereiland en de Veluwekust, tot de soort Kleine Zwaan behoorden. Ook deed hij waardevolle waarnemingen over de broedbiologie van het Baardmannetje.

Door bemiddeling van Ten Kate zat Paul Op de Coul een tijdje op Marken en werden Makkink en ik voor een week op Schokland afgezet, waar wij kampeerden in de oude kerk van de Middelbuurt, waarin zich nu het museum bevindt.

Inmiddels was door Konrad Lorenz en Oskar Heinroth de aandacht gevraagd voor gedragsstudies, die een heel ander accent hadden dan de gangbare universitaire dierpsychologie, die zich baseerde op de leer der reflexen van de Rus J.P. Pavlov. Dat onderzoek werd verricht in laboratoria en wierp weinig licht op de levensverrichtingen van dieren in het wild. Lorenz en Heinroth richtten zich juist daarop en dit onderzoek werd later aangeduid als ethologie. In Nederland richtte A.F.J. Portielje (in Artis) pionierswerk op dit gebied. Hij was autodidact, Heinroth en Lorenz waren opgeleid als medicus.

Ook in Engeland kwam er belangstelling in die richting. Eliot Howard ('Territory in bird life' 1920) en E. Selous beschreven gedrag van vogels in het veld. Julian Huxley, de eerste directeur van Unesco beschreef het voortplantingsgedrag van de Fuut. De portee van dit werk drong maar traag in Nederland door. Huxley vertelt ergens dat hij door een collega (bekend soortenkenner) werd rondgeleid op Texel, van reservaat naar reservaat. Toen hij eens de wens uitte om een tweede bezoek te brengen aan een broedplaats van Kluten, zei zijn begeleider: 'maar die hebben wij toch al gezien'. De Engelse collega die naar Nederland was gekomen om soorten te zien, die in Engeland afwezig of zeldzaam waren

Reeds in de jaren twintig kregen biologen in ons land meer aandacht voor veldwerk, zoals onderzoek naar het broedgedrag van Aalscholvers.
Foto: Henk Harmsen.

zoals Wielewaal, Spotvogel, Kuifleeuwerik, Zwarte Roodstaart en Blauwborst, was toen al een bekende figuur.

Aan de universiteiten werd destijds de zoölogie gedomineerd door vergelijkende anatomie en ouderwetse systematiek. In Utrecht introduceerde J.H. Jordan als eerste de dierfysiologie, maar dat kwam neer op laboratoriumonderzoek, meest met organen en niet met levende dieren. Alleen de parasitologie had oog voor de betrekking tussen dier en milieu. Het was geen toeval, dat Jan Verwey als promotieonderwerp de vogelcoccidiose koos.

In een artikel (1925) in 'Ardea' tekende hij fel verzet aan tegen het vooroordeel dat veldwerk altijd wel zou blijven steken in hobbyïsme. Hij keerde zich ook tegen het peil van de tijdschriften.

Voorts 'de verspreiding van de vogels voert naar het terrein van de oecologie, de kennis omtrent de omgeving van het dier, waarvan het karakter de verspreiding der soorten beheerscht'. En

'een dieper inzicht in het leven der vogels zullen (wij) eerst krijgen, door dieper in het vogelleven door te dringen, daarbij de psyche van het dier begrijpend'.

Deze oproep, waarvan de bewoordingen thans gedateerd aandoen, waren in 1925 precies wat de ornithologen nodig hadden. Dat Niko Tinbergen zich ontwikkelde van vogelfotograaf tot gedragsonderzoeker, is grotendeels aan de invloed van Verweij te danken, die sinds 1923 als assistent aan de Rijksuniversiteit Leiden was verbonden. De invloed van deze stimulans was bij veel jonge vogelaars te merken. Adriaan Kortlandt wijdde zich aan het broedgedrag van de Aalscholver, Frans Makkink aan Kluut, Scholtekster en Bergeend. Niko Tinbergen nam in eerste instantie meeuwen en sterns onder de loep. Dank zij Verweij werd aan het inmiddels opgerichte Vogeltrekstation een pied à terre geboden in het Zoölogisch Station te Den Helder, waarvan hij in 1931 directeur was geworden. Hierdoor kregen Makkink en Van Dobben gelegenheid om systematisch onderzoek te doen over het verloop van de vogeltrek over Nederland. Met behulp van vrijwilligers begonnen wij een waarnemersnet en bekeken de reacties van dagtrekkers op het overvlogen terrein. Ook mijn wat later begonnen onderzoek over het voedsel van de Aalscholver toonde aan, dat het wel degelijk mogelijk was om veldwaarnemingen wetenschappelijk te interpreteren. Hiermee trapt men nu een open deur in.

Het is nu overduidelijk, dat men met een combi-

natie van veldwaarnemingen en aanvullende proeven het trekonderzoek en de oecologie verder kan brengen.

Wat gebleven is, is de betekenis van de vogelliefhebberij voor de wetenschap. Het veldwerk werd aanvankelijk vrijwel door amateurs gedragen. Aanvankelijk waren dat vaak jagers, veelal geen 'kleine luyden'. De oudere ornithologische congressen waren vergeven van de adel, tot vorstelijke personen toe. Onze eerste leidsman op het gebied van de vogeltrek, Geyr von Schweppenburg, kwam ook uit die hoek. Dat heb ik al eens beschreven in het artikel 'De kinderjaren van het Vogeltrekstation' (Limosa 53, 1980).

O. Kleinschmidt, die ontdekte dat het bij de zwartkopmees om twee soorten gaat, Glanskop en Matkop, was predikant.

In het museum kan men nog denken aan variaties binnen één soort, maar men hoeft maar te letten op geluiden en terreinkeuze om te merken dat het om verschillende soorten gaat.

De befaamde Heinrich Gätke die het boek 'Die Vogelwarte Helgoland' (1900) schreef, was kunstschilder. Hij was een fantast, maar heeft toch het vogeltrekonderzoek een enorme stimulans gegeven. Veldwerk is nog steeds zeer belangrijk en wij kunnen met voldoening vaststellen, dat vele amateurs meewerken aan inventarisatie van broedvogels en trekkers. Natuurlijk is het volkomen legitiem als iemand het vogelen als hobby bedrijft, maar het geeft voldoening dat men via zijn liefhebberij meewerkt aan wetenschappelijk onderzoek.

■ Professor dr. W.H. van Dobben, Dorskampweg 4, 6704 PB Wageningen.